

Н.А. Лемешева, ст. викл. (*ХДУХТ, Харків*)

Т.О. Храмцова, студ. (*ХДУХТ, Харків*)

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ ДОБИ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Державно-церковні відносини в Україні пройшли різні етапи розвитку і є яскравим прикладом тісного зв'язку релігії і політичних процесів.

Формування Київської Русі як держави феодального типу поставило питання підготовки «своєї» релігії відповідно до запитів феодальної формації. Держава мусила шукати шляхів появи загальної державної ідеології. Саме християнська релігія стала фактором стабілізації феодальної держави на Русі.

Християнство, надавши імпульсу державотворчим та культурним процесам на Русі, сприяло поширенню візантійського впливу в різних сферах суспільного життя і в культурі і визначило тип, характер і спрямованість політико-правового життя держави.

Церква набула статусу державної (самостійною політичною силою вона поступово ставала у XII–XIII ст.) і посіла важливе місце в державній владній структурі. Вона отримувала державне фінансування у формі десятини і виконувала певні державницькі функції. Церква зміцнювала авторитет державної влади та виправдовувала розширення володінь Київської держави. Князь брав духовних осіб на державну службу, призначав ієрархів, залучав клір до управління державою. Церква брала участь у виконанні державних функцій шляхом ідеологічного примусу й виправдання соціальної політики держави. У сфері її впливу перебували правотворчі функції держави, оскільки вона боролася за визнання божественності князівського законодавства.

Церковній юрисдикції підлягали люди, які мали безпосередній стосунок до церкви (ігумени, монахи, священники, диякони та ін. і їхні сім'ї), потім ті, які проживали при церквах і монастирях (каліки, жебраки, хворі, церковні лікарі та ін.), а також мешканці сіл і міст, які належали церкві. Крім того, церква мала широкі судові права й щодо іншого населення. Вона розглядала справи про розлучення, двосженство, згвалтування, нецерковні форми шлюбу, шлюб з близькими родичами, про спадщину між дітьми, справи про чародійство, марновірство, ересь тощо. Церковні суди в своїй діяльності керувалися князівськими Уставами, а також пристосованими до місцевих умов грецькими номоканономі, які на Русі називалися «кормчими книгами».

Загалом теоретичний рівень релігії є основою соціально-політичних вчень зазначеної доби. Він безпосередньо вплинув на

формування і обґрунтування політичного устрою, суспільних відносин. Зі свого боку державна влада разом з релігійними установами утверджувала сформовані стереотипи свідомості та поведінки віруючих.

Майже всі відомі пам'ятки давньоруської літератури торкалися важливої проблеми державотворення – відносин світської та церковної влад. Це питання постає в «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повісті минулих літ» Нестора Літописця, «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, творах Кирила Туровського, Климента Смолянича, «Слові о полку Ігоревім», «Руській правді» тощо.

В цих творах розглядаються найважливіші й болочі питання Київської держави: погляди на походження держави, князівської влади, правове регулювання суспільних відносин, взаємини між церквою і державою, проблеми єдності та суверенності політичної влади, об'єднання розрізнених удільних князівств навколо Великого князя Київського, самостійності й незалежності Русі тощо.

Ідею зверхності церковної влади над світською відстоював Нестор, який сформулював концепцію «богоугодного володаря». Божественна природа влади є запорукою об'єднання київських князів навколо церкви, а не навколо великокнязівського престолу.

Митрополит-русич Іларіон вбачав у сильній монархічній владі князя запоруку територіальній цілісності держави. Церква повинна служити державі та володарю. Ця концепція монархічної однодержавності, що стоїть над церквою, відзеркалювала ідею верховності світської влади.

Проповідуючи єднання церкви і влади, християнська церква суттєво розширила межі великокнязівської влади, витворивши ідеальний образ християнського володаря та пов'язану з ним систему поглядів на прерогативи монарха, засоби і форми здійснення ним влади. Розвиваючи східнослов'янську концепцію верховної державної влади, вона сприяла утвердженню в давньоруському суспільстві нової політичної моралі, її діяльність позитивно вплинула на розвиток суспільної думки і культури.

В умовах існування могутньої ранньофеодальної держави – Київської Русі, яка займала гідне місце серед цивілізованих європейських країн, державно-церковні відносини виступали важливим фактором державотворення, регуляції суспільно-політичних та правових відносин.